

Wstęp

Filip Chybalski

Współcześnie, jednym z głównych problemów, z jakim zmagają się społeczeństwa krajów na całym świecie, jest demografia. Jej pogarszanie się, powodowane przede wszystkim procesem starzenia się ludności, ma bezpośredni wpływ na kondycje gospodarek i finansów publicznych. Demografia bowiem ma swoje implikacje na poziomie makroekonomicznym głównie przez system emerytalny. System ten, stanowiąc narzędzie podziału bieżącego PKB między pokolenia, nie tylko wyznacza zasady tego podziału, ale w konsekwencji determinuje dochody emerytów, wpływa na rynek pracy i na wzrost gospodarczy. To znów oznacza, że dzisiejszy podział PKB wpływa na wielkość PKB, jaka zostanie poddana podziałowi w przyszłości. Zatem adekwatność dochodowa systemu emerytalnego nie może być w obliczu niekorzystnej demografii jedynym celem systemu emerytalnego. Celami zaczynają też być efektywność i stabilność finansowa, które wspomnianą adekwatność warunkują w długim okresie. Kto wie, czy wkrótce obowiązkowy (publiczny) system emerytalny z narzędzia służącego wygładzeniu konsumpcji w cyklu życia, zgodnie z hipotezą cyklu życia Modiglianiego, Ando i Brumberga, nie stanie się wyłącznie narzędziem ochrony osób starszych przed ubóstwem, czemu będzie służyć nie tylko gromadzenie kapitału przez jednostkę, ale także stosowna redystrybucja dochodów, tak by zminimalizować ryzyko zagrożenia ubóstwem.

Niniejsza monografia stanowi podsumowanie badań realizowanych w ramach projektu badawczego Nr DEC-2013/09/B/HS4/01516 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5, zatytułowanego „Adekwatność dochodowa, redystrybucja oraz efektywność w systemach emerytalnych. Analiza porównawcza z wykorzystaniem metod ilościowych”. W projekcie tym, którym miałem przyjemność kierować, badania realizował czteroosobowy zespół autorów tej książki, pracujących na Politechnice Łódzkiej, w Szkole Głównej Handlowej w Warsza-

wie oraz na Uniwersytecie Wrocławskim. Głównym celem badawczym, jaki przed sobą postawiliśmy, była ocena stopnia adekwatności dochodowej, redystrybucji oraz efektywności w systemach emerytalnych wybranych krajów, pogrupowanych w porządku emerytalne oraz ocena zależności między tymi kategoriami. Realizacja tego celu umożliwiła weryfikację trzech hipotez badawczych:

H1: Relacja między państwem i rynkiem w systemie emerytalnym nie jest wyznacznikiem stopnia jego adekwatności dochodowej.

H2: Relacja między państwem a rynkiem w systemie emerytalnym wpływa na stopień jego efektywności.

H3: Relacja między państwem a rynkiem w systemie emerytalnym wpływa na stopień, rodzaj i kierunek transferów redystrybucyjnych.

Podjęliśmy również próbę udzielenia odpowiedzi na dwa pytania badawcze:

P1: Czy na podstawie zbadanych systemów emerytalnych można twierdzić, że między adekwatnością dochodową, redystrybucją oraz efektywnością występują określone zależności lub współzależności?

P2: Jaki jest pożądany poziom redystrybucji w systemie emerytalnym i czy poziom ten można określić w sposób uniwersalny, opierając się na przypisaniu systemów poszczególnych krajów do określonych porządków (reżimów) emerytalnych?

Struktura książki została podporządkowana zobrazowaniu ścieżki, którą podążaliśmy, realizując cel badania. Stąd w pierwszej części przedstawiamy teoretyczne podstawy oraz metodyczną koncepcję pomiaru adekwatności, efektywności oraz redystrybucji w systemach emerytalnych, podkreślając przy tym specyfikę badań komparatywnych, przeprowadzanych na zbiorze wielu krajów. W ostatnim rozdziale tej części przedstawiamy podstawy teoretyczne typologii porządków emerytalnych oraz dokonujemy ich przeglądu. W części drugiej opisujemy przeprowadzony pomiar trzech wyróżnionych kategorii systemu emerytalnego na zbiorze 30 krajów europejskich na danych z lat 2005–2013 oraz dokonujemy na tej podstawie stosownej oceny badanych systemów. Część tę kończy charakterystyka konstrukcji prawno-organizacyjnej wyróżniających się pod względem adekwatności, efektywności i redystrybucji systemów emerytalnych. W części trzeciej próbujemy odnaleźć pewne prawidłowości w zróżnicowaniu i zależnościach między badanymi kategoriami systemów emerytalnych. Po pierwsze, przedstawiamy autorską koncepcję typologii porządków emerytalnych, opartą na dwóch dychotomiach: (1) obowiązkowości i dobrowolności oraz (2) publicznym i prywatnym administrowaniu w systemie emerytalnym. Przedstawiona typologia służy nam do porównania adekwatności, efektywności oraz redystrybucji w przekroju wyróżnionych porządków emerytalnych. Następnie stawiamy sobie za cel identyfikację potencjalnych współzależności, jakie mogą występować między trzema analizowanymi kategoriami systemów emerytalnych, bądź też między ich wymiarami. Ostatni rozdział części trzeciej poświęcamy polskiemu systemowi emerytalnemu, próbując dokonać jego oceny na tle badanych

krajów. Monografia kończy się podsumowaniem, w którym zawieramy syntetyczne wnioski zbliżające nas do odpowiedzi na pytanie, czy są lepsze i gorsze modele systemów emerytalnych.

W toku przeprowadzonych badań zaproponowaliśmy szereg wskaźników, które umożliwiły nam pomiar rozumianych wielowymiarowo adekwatności i efektywności, jak i redystrybucji w systemach emerytalnych. Wyodrębniając porządki emerytalne, zastosowaliśmy narzędzia wielowymiarowej analizy statystycznej: hierarchiczną metodę aglomeracji oraz metodę k -średnich. Badając współzależności między trzema wyróżnionymi kategoriami systemów emerytalnych, szacowaliśmy modele regresji dla danych panelowych. Wykorzystane zostały również metoda analizy i krytyki piśmiennictwa, jak i metoda monograficzna, która posłużyła charakterystyce wybranych systemów emerytalnych.

Wiele z badań opisanych w monografii zostało również w sposób bardziej obszerny i szczegółowy zaprezentowanych w postaci artykułów naukowych, opublikowanych w wydawnictwach zagranicznych. W odpowiednich fragmentach książki odnosimy się do tych publikacji, zachęcając do ich lektury osoby zainteresowane dogłębniejszym studiowaniem zarówno metodyki, jak i wyników naszych badań.

Jako redaktor naukowy tej monografii czuję się w obowiązku poinformować jej Czytelników, że opisane w niej badania stanowią istotne rozwinięcie tych, które opisałem wcześniej w monografii z 2012 r. pt. „Skuteczność i efektywność systemu emerytalnego. Koncepcja analizy i próba pomiaru”, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Politechniki Łódzkiej. Jednak realizowany projekt, którego wyniki tu prezentujemy, jest zupełnie nowym i o wiele szerszym badaniem niż to ze wspomnianej monografii z 2012 r. Przede wszystkim:

- poszerzony został zbiór danych statystycznych, gdyż objął lata 2005–2013, co pozwoliło zwiększyć wiarygodność formułowanych wniosków;
- zaproponowano zupełnie nową typologię porządków emerytalnych;
- pomiar i ocena objęły, poza efektywnością, także adekwatność i redystrybucję dochodową w systemach emerytalnych;
- przedstawiono nowe wskaźniki adekwatności, efektywności oraz redystrybucji, w pomiarze uwzględniono zarówno ubóstwo relatywne, jak i absolutne;
- wachlarz stosowanych metod poszerzono o hierarchiczną metodę aglomeracji, metodę k -średnich oraz modele regresji dla danych panelowych;
- szerzej odniesiono się do zmian w polskim systemie emerytalnym, oceniając je w kontekście wyników przeprowadzonych studiów komparatywnych kilkudziesięciu systemów emerytalnych.

Przeprowadzone badania stanowiły dla nas ogromne wyzwanie, szczególnie z powodu specyfiki analiz porównawczych, dostępności danych statystycznych, ich międzynarodowej porównywalności, a także faktu ciągłego reformowania systemów

emerytalnych. To ostatnie wyzwanie ma szczególne konsekwencje dla analiz komparatywnych systemów emerytalnych i trzeba liczyć się z tym, że będzie ono coraz bardziej powszechne. Stanie przed nim wielu badaczy. Analizując bowiem systemy emerytalne, w sytuacji gdy są one często reformowane, musimy zdawać sobie sprawę z tego, że faktycznie nie jesteśmy dzisiaj w stanie oceniać „czystych” ani „stabilnych w czasie” systemów emerytalnych, zarówno pod względem konstrukcyjnym, jak i parametrycznym. Systemy te nie są bowiem „czyste”, przez co rozumiemy ich faktyczną hybrydowość – są mieszkankami modeli niefinansowych (repartycyjnych) i finansowych (kapitałowych), zdefiniowanego świadczenia (DB) i zdefiniowanej składki (DC), przy zmiennych parametrach (wiek emerytalny, poziom składek emerytalnych). Systemy te nie są też „stabilne w czasie”, bowiem współcześnie różne przedziały kohort są uczestnikami różnych systemów emerytalnych, co jest właśnie skutkiem ich częstych reform. W konsekwencji konkretna kohorta może faktycznie uczestniczyć w różnych systemach emerytalnych, jak to ma miejsce np. w Polsce (są kohorty, które uczestniczyły w systemie zdefiniowanego świadczenia, następnie przeniosły się do systemu zdefiniowanej składki z ZUS i OFE, po czym w 2014 r. mogły zdecydować o odprowadzaniu składek tylko do ZUS; co prawda nadal część ich aktywów pozostała w OFE, ale konto w funduszu nie jest już zasilane nowymi składkami).

Mamy nadzieję, że pomimo wskazanych wyżej problemów o charakterze metodycznym, udało nam się choć w części sprostać podjętemu wyzwaniu. Świadomi trudności, które napotkaliśmy, prosimy Czytelnika o wyrozumiałość, jednocześnie biorąc pełną i wyłączną odpowiedzialność za wszelkie niedoskonałości niniejszej monografii.

Korzystając z okazji, pragniemy również podziękować prof. Markowi Szczygalskiemu, recenzentowi książki, za życzliwą opinię oraz cenne uwagi.

Filip Chybalski